

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ПЕДАГОГІКА ЗДОРОВ'Я

Збірник наукових праць
VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
18-19 травня 2018 року

Харків-2018

на виправлення цих порушень і запобігання шкільній дезадаптації загалом. Перехід на нові освітні стандарти, сучасні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів початкових класів, з одного боку, і збільшення кількості дітей, що мають відхилення в мовленнєвому розвитку, з іншого зумовлюють значущість і важливість проблеми комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку з дисграфією. Підвищення ефективності та якості навчання учнів молодшого шкільного віку закладів освіти передбачає своєчасне виявлення, попередження та усунення у них наявних недоліків усного та писемного мовлення.

Література

1. Гриневич Лілія. Один із найбільших викликів для інклюзивної освіти – навчити учителів та дітей жити в новій для себе реальності: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/09/18/liliya-grinevich-odin-iz-najbilshix-viklikiv-dlya-inklyuzivnoyi-osviti/>
2. Журавльова Л.С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями у системі освіти // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19: Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. – Вип. 32. – Ч 1. – С. 101-107.
3. Логинова Е.А. Актуальные вопросы логопедии в изучении дисграфии, вопросы ее диагностики и коррекции // Изучение нарушений письма и чтения. Итоги и перспективы. – М.: Изд. МСГУ, 2004. – С. 167-174
4. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. - М.: ТЦ Сфера, 2003. – 288с

Золотоверх В.В.¹, Глоба О.П.²

¹Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

²Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Б. СЕРМЕЄВА

Сермеєв Борис Васильович – відомий в Україні фахівець в галузі фізичного виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, доктор біологічних наук (1972 р.), доктор педагогічних наук (1992 р.), професор (1973 р.), лауреат премії Міністерства освіти України.

Борис Васильович народився 9 квітня 1935 р. в с.Шумерля (нині с. Семерле) Шумерлінського району Чуваської республіки. Після закінчення середньої школи (1950 р.) вступив до Ядрінського педагогічного училища. Вищу освіту здобув на факультеті фізичного виховання Горьківського педагогічного інституту імені Максима Горького, який закінчив з червоним дипломом у 1958 р. (нині Нижегородський Державний педагогічний університет імені Козьми Мініна). Після закінчення навчання працював учителем фізичного виховання в середній школі с. Шахани Вольського р-ну

Саратовської області. З кінця 50-х до початку 60-х років Б. Сермеєв працював на посадах викладача і старшого викладача факультету фізичного виховання Горьківського педагогічного інституту імені Максима Горького. Після захисту кандидатської дисертації «Исследование возрастных изменений подвижности в суставах и ее развития у мальчиков школьного возраста» (1964 р.) за результатами конкурсу його призначено на посаду доцента, а згодом – завідувача кафедри теоретичних основ фізичного виховання. Наукові інтереси молодого вченого зосереджувалися навколо проблем фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Зокрема, він провів низку експериментальних досліджень таких актуальних на той час проблем: «Развитие подвижности в суставах школьников», «Определение физической подготовленности школьников», «Методика диагностики стадий утомления», «Здоровье на всю жизнь», «Здоровье смолоду», «Применение тренажеров в физическом воспитании школьников» та ін. Дослідження проводилися з метою вивчення стану фізичного виховання учнівської молоді, узагальнення передового досвіду занять фізичною культурою, розробки і апробації методів тестування рухової підготовленості учнів.

У 70-х роках Б. Сермеєв розширив тематику своїх досліджень за рахунок включення до експериментальної діяльності дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Одержані під його керівництвом результати сприяли розширенню наукових розвідок в галузі дефектології, що спиралися на експеримент. Серед них вагомими стали праці: «Физическое воспитание в школах слабовидящих», «Определение доступности нагрузок у аномальных детей», «Физическое воспитание слепых с использованием тренажеров», «Физическое воспитание в школах слабовидящих» та ін.

Значній активізації подальшої дослідницької роботи в галузі фізичного виховання дітей з порушеннями зору, слуху та інтелекту сприяла організація у 1969 р. Науково-дослідним інститутом дефектології АПН СРСР проблемної лабораторії «Мышечная деятельность в норме и патологии» на базі факультету фізичного виховання Горьківського педагогічного інституту імені Максима Горького. Керівником цієї лабораторії на громадських засадах було призначено Бориса Васильовича Сермеєва. Фактично ця лабораторія мала статус експериментального майданчика НДІ дефектології АПН СРСР, завдяки чому була обладнана високотехнічними приладами: електроенцефалографом, електрокардіографом, спірографом, рефлектотроном та іншими для дослідження різноманітних рухових здібностей людини. Близько 70 викладачів-дослідників з усього СРСР проводили модельні і лабораторні експерименти, ефективність яких перевірялася в природних умовах: на стадіонах, спортивних майданчиках, в залах, басейнах. У такий спосіб вони одержували об'єктивні показники рухових здібностей і можливостей учнів, стану їхнього фізичного здоров'я, м'язевої і розумової працездатності, а також показники реакції фізіологічних систем організму осіб з порушеннями функцій зору, слуху й інтелекту.

Співробітники лабораторії плідно співпрацювали із видатними вченими: Р. Боскіс, Т. Власовою, А. Гозовою, М. Земцовою, О. Дьячковим, С. Зиковим,

Ю. Кулагіним, В. Лубовським, Б. Пінським, А. Солнцевою та іншими дефектологами, що сприяло виявленню особливостей фізичного розвитку дітей з сенсорними порушеннями та їх врахуванні у процесі розробки змісту, форм, методів їхнього фізичного виховання та засобів психокорекційної і компенсаторної роботи.

За період функціонування цього наукового об'єднання (1969-1982 рр.) особисто Борисом Васильовичем, його учнями і співробітниками кафедри теоретичних основ фізичного виховання було виконано ґрунтовні дослідження різних аспектів фізичного виховання. Зокрема, було обґрунтовано обсяг фізично-тренувальних навантажень та протипоказань до них при міопії (короткозорості). З урахуванням цієї потреби було визначено оптимальне фізичне навантаження для дітей з вадами зору на основі контролю за станом зору. Це сприяло реалізації здоров'язбережувальної функції їхнього фізичного виховання, а також обґрунтовано межові фізичні навантаження, розроблено методика виховання рухових якостей у дітей. Експериментально доведено, що процес фізичного виховання не обмежується тільки корекцією рухової сфери, а й поширюється на розвиток особистісних якостей та інтелекту. Розроблено та апробовано методика використання у процесі корекційної роботи тренажерів і технічних приладів різної модифікації з урахування стану зору, слуху та віку дитини. Науковцями було обґрунтовано, розроблено і впроваджено диференційований зміст і методики фізичного розвитку дітей з сенсорними вадами не лише з урахуванням виду і ступеня порушення у розвитку, а й віку, статі, рівня фізичної підготовленості дитини, наявності супутніх порушень.

На основі аналізу результатів дослідження вченими під керівництвом Б. Сермеєва розроблено комплексну методика фізичного розвитку сліпих дітей з урахуванням показників функціонального стану нервової, серцево-судинної та дихальної систем. Особлива увага Бориса Васильовича була прикута до проблеми працездатності.

Аналіз проведених досліджень дозволив зробити наступні висновки: за умови правильно організованого фізичного виховання дітей, відхилення в їхньому розвитку зводяться до мінімуму, а в окремих випадках усуваються повністю; у дітей з порушеннями зору, як і у дітей без порушень, закономірно визначаються три фази м'язевої працездатності: збільшення працездатності, підтримка високої працездатності й зниження її внаслідок стомлення; позитивна динаміка працездатності таких важливих рухових якостей, як загальна і спеціальна витривалість, може відбуватися тільки при роботі до стомлення на основі індивідуалізованих навантажень.

Таким чином, проведені у цей період експериментальні дослідження під керівництвом Б. Сермеєва спряли конкретизації мети і завдань фізичного виховання учнів з сенсорними порушеннями, спрямуванню його на зміцнення і загартування організму, на розвиток рухових якостей, моторики, формування культурно-гігієнічних навичок, виховання позитивних морально-вольових якостей. Вчений наголошував, що ці важливі завдання розв'язуються в єдності з корекційно-розвивальною та компенсаторною

роботою. Тільки за цих умов фізичне виховання позитивно впливатиме на формування морфо-функціональних структур молодого організму, в тому числі й на розвиток адаптаційних можливостей осіб з сенсорними порушеннями. Результати досліджень та висновки враховувались в подальшому у процесі розробки навчальних програм, навчальних посібників і методичних рекомендацій з фізичного виховання, ритміки, лікувальної фізичної культури для спеціальних дошкільних і шкільних навчальних закладів.

Після захисту докторської дисертації «Физиологическая и морфологическая характеристика подвижности в суставах человека в связи с возрастом и физическими тренировками» (1972 р.) Борис Васильович опублікував низку актуальних на той час наукових праць, присвячених експериментальним і прикладним дослідженням як загальних проблем фізичного виховання: «Средства и методы развития движений у школьников», «Методика диагностики стадий утомления», «Методы контроля за развитием двигательных качеств на уроках физической культуры», так і проблем фізичного виховання дітей з порушенням зорових і слухових аналізаторів: «Определение допустимых физических нагрузок у аномальных детей», «Методика воспитания двигательных качеств у аномальных детей», «Метод определения оптимальных физических нагрузок для детей с нарушениями зрения, основанных на контроле за состоянием зрительных функций», «Влияние физического воспитания на развитие слепых и слабовидящих детей».

Здійснений вченим аналіз результатів експериментальної та пошукової роботи засвідчив, що поруч з уроками фізичної культури важливою формою фізичної підготовки і умовою корекції порушень у дітей з вадами зору та слуху є уроки лікувальної фізкультури та ритміки. Він наголошував, що їх ефективне проведення сприятиме формуванню навичок орієнтування у просторі, ритміко-гімнастичних, танцювальних рухів, елементів художньої гімнастики, моторики. Це, в свою чергу, засвідчує, що руховий аналізатор як психофізичний механізм корекції рухів удосконалюється не тільки на базі м'язевого почуття, а й за участі слуху та зору.

Науково-викладацька діяльність Б. Сермеєва розвинулась на початку 80-х років, коли у 1982 р. ректорат Одеського державного педагогічного інституту імені К.Д. Ушинського запросив його на посаду завідувача кафедри дефектології та фізичної реабілітації (нині Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського). З того часу і до кінця свого життя Борис Васильович жив і працював в Одесі.

З метою підвищення рівня своєї компетентності в галузі дефектології, розширення кола уявлень про особливості і закономірності психічного і психофізіологічного розвитку учнів, специфіку навчально-виховного процесу в закладах для дітей з сенсорними та інтелектуальними порушеннями, поповнення знань про сутність і механізми корекційно-компенсаторної роботи у процесі фізичного виховання Б. Сермеєв у 1992 р. захистив докторську дисертацію зі спеціальності 13.00.03 - спеціальна педагогіка на

тему «Теоретические основы воспитания аномальных детей». У дисертації вчений вперше в Україні представив систему підготовки вчителів фізичної культури, а також комплексну програму фізичного виховання дітей різних категорій. Вона включала не тільки оновлений зміст і методи фізичного виховання відповідно до Державного стандарту спеціальної освіти, а й умови їх реалізації: врахування особливостей фізичного і психофізіологічного розвитку; врахування важкості і характеру порушень, вікових і статевих відмінностей, їх відповідності руховим і функціональним можливостям дітей; здійснення лікувально-педагогічного контролю за процесом фізичного розвитку; забезпечення спільної діяльності школи і сім'ї у профілактиці захворювань; формування в учнів здорового способу життя та спрямування фізичного виховання на розвиток життєво важливих умінь і навичок, способів регуляції рухів, здатності до самообслуговування, професійної діяльності й підвищення психоемоційного тону.

Під керівництвом Б. Сермеєва велика група аспірантів та здобувачів з України і Молдови брала активну участь у проведенні досліджень з найбільш актуальних питань теорії і практики фізичного виховання дітей з сенсорними порушеннями, фізичної реабілітації та спорту. З того часу й до виходу на пенсію керований ним колектив викладачів та аспірантів були головними розробниками Державного стандарту галузі фізичного виховання, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, навчальних програм, посібників, методичних рекомендацій з фізичної культури, ритміки та лікувальної фізкультури, зокрема: «Физическое воспитание в школах слабовидящих», «Физическое воспитание детей с нарушениями зрения», «Физическое воспитание учащихся вспомогательных школ», «Физическое воспитание детей, страдающих церебральным параличом», «Теория и практика физического воспитания инвалидов», «Ритмика в школах слабовидящих», «Лечебная физкультура в школе слабовидящих», «Фізичне виховання у школі для глухих дітей», «Фізична культура для учнів зі зниженим зором 5-10 класів», «Виховання і навчання в дитячому садку», «Виховання і навчання слабозорих дітей 1-4 класів» та ін. Цими навчально-методичними посібниками і сьогодні користуються вчителі спеціальних шкіл, батьки та студенти педагогічних університетів. В них особлива увага звертається на розвиток в учнів точності силового і просторового параметрів руху, координації і ритму рухів, швидкості рухової реакції, сили окремих м'язових груп, рухливості суглобів, частоти і швидкості рухів, витривалості, швидкісно-силових якостей, що визначають продуктивність праці. Як підтверджують результати досліджень та зроблені вченим висновки, ефективність розвитку цих якостей залежить переважно від правильного добору фізичних вправ і оптимального дозування фізичних навантажень. Він наголошував, що при підборі засобів навчання фізичної культури при деяких видах порушень протипоказано використання окремих вправ. Зокрема, для дітей з короткозорістю і косоокістю протипоказані вправи зі статичними

порушеннями груп м'язів, зі значними обтяженнями, а також стрибки у довжину і висоту, зіскоки зі снарядів, нахили вперед, стійки на плечах, голові, руках, пересування на лижах, ковзанах, вправи на гімнастичних снарядах.

Б. Сермеєв. зазначав, що окремі обмеження виникають у фізичному вихованні глухих, розумово відсталих дітей та дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, що свідчить про необхідність диференційованого підходу до розробки навчальних програм. Диференційовані фізичні навантаження, співвіднесені з віковими, статевими та патологічно зумовленими особливостями розвитку рухової функції, забезпечують оптимальний вплив на учнів з різним рівнем рухової підготовленості і різною структурою та глибиною порушень у розвитку.

Борис Васильович був надзвичайно енергійною, ініціативною і творчою особистістю, вдало поєднував викладацьку, наукову і адміністративну діяльність. За його редакції щорічно видавався збірник наукових праць «Вопросы реабилитации» (нині «Проблеми реабілітації»), за його ініціативи введено кваліфікацію «Вчитель фізичної культури у спеціальних школах», «Вчитель фізичної культури. Логопед». Він був засновником і головою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності 13.00.03 – спеціальна педагогіка, читав профільні дисципліни «Дефектологія», «Педагогічний контроль у процесі фізичного виховання».

Б. Сермеєвим було підготовлено понад 240 науково-методичних праць, у тому числі 9 монографій і 11 навчальних посібників. Борис Васильович створив потужну наукову школу, що нараховувала 62 кандидата наук і 13 докторів наук, які успішно працюють у вищих і наукових закладах України, Молдови і Росії та продовжують впроваджувати ідеї вченого в нових умовах освітнього простору.

За плідну науково-дослідну діяльність в галузі спеціальної освіти Б. Сермеєва неодноразово нагороджували медалями «За трудову доблесть», «А.С. Макаренко», «За освоєння целини», йому присвоювалися почесні звання «Отличник народного образования СССР», «Отличник просвещения СССР», «Отличник физической культуры СССР».

В останні роки свого життя Борис Васильович активно працював над розробкою навчально-методичного супроводу фізичного виховання дітей з порушеннями зору і слуху та інтелекту, впроваджував свій науково-практичний досвід в спеціальні дошкільні і шкільні навчально-виховні заклади, у підготовку майбутніх вчителів фізичної культури до корекційно спрямованого фізичного виховання, підготовку і підвищення професійної майстерності працюючих вчителів фізичної культури.

Високі особистісні якості вченого у поєднанні з відповідальністю за результати науково-педагогічної діяльності відіграли важливу роль у розробці і впровадженні в Україні ідей оновленої системи фізичного виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Помер Борис Васильович 3 січня 2003 року в Одесі.

Література

1. Егоров Д.Е. Сермеев Борис Васильевич / Ученые педагоги Чувашии. – Чебоксары, 1997. – С. 276-278.
2. Харитонова В.Г. Сермеев Борис Васильевич // Краткая чувашская энциклопедия. – Чебоксары, 2001. – С. 369.
3. Самыличев А.С. Памяти Учителя // Адаптивная физическая культура. – 2005. – № 3. – С. 19-20.
4. Самыличев А.С. Вклад Нижегородских (Горьковских) преподавателей и ученых в становление и развитие АФК // Теория и практика физической культуры, 2007. - № 11. – С. 74-76.
5. Самыличев А.С. Борис Васильевич Сермеев – незаурядный педагог, ученый и один из разработчиков современной Теории физической культуры и адаптивной физической культуры // Научный вестник: сб. науч. ст. – Одесса, 2012. - № 11/12. – С. 319-322.

Іваненко А.С.

Донбаський державний педагогічний університет

СИСТЕМА РОБОТИ З ПІДГОТОВКИ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДО МАЙБУТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Підготовка молоді до створення сім'ї – одне з важливих завдань соціально-економічного розвитку України, тому що родина відіграє велику роль у зміцненні здоров'я і вихованні підростаючого покоління, забезпеченні економічного і соціального прогресу, у поліпшенні демографічного положення. У сучасній загальній психології проблема підготовки молоді до сімейного життя досліджувалась у роботах І. Волги, Т. Говорун, І. Голода, В. Горелика, І. Гребенникова, З. Кисарчук, В. Ключникова, С. Ковальова, С. Лаптенка, А. Харчева та ін. У них висвітлюються проблеми сучасної сім'ї, питання про формування сімейно-шлюбних відносин, типології функцій сім'ї. Вивченням формування установок і уявлень про сімейне життя займались такі вчені, як М. Вовчик-Блакитна, З. Кисарчук, В. Кравець, В. Петренко, А. Пріхожан, Н. Толстих, А. Чернов, А. Шмельов, Т. Юферева та ін. Над вивченням та розв'язанням проблем в уже існуючих сім'ях працювали такі вчені як Е. Арутюнянц, А. Бодальов, В. Дружинін, Е. Ейдемиллер, Є. Лічко, В. Сатір, В. Столін, В. Юстицький та ін.

Психолого-педагогічна наука приділяє велику увагу питанням соціального виховання, розвитку і корекції особистості дітей з вадами психофізичного розвитку з метою забезпечення їхньої оптимальної інтеграції в сучасні умови життєдіяльності (В. Бондар, Л. Вавіна, І. Дмитрієва, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Конопляста, Г. Мерсіянова, С. Миронова, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). У плані розв'язання даної проблеми чималого значення набуває підготовка до майбутнього сімейного життя учнів старших класів спеціальної школи, зокрема учнів з вадами розумового розвитку. Це пов'язано,